

Joanna Przyklenk
Uniwersytet Śląski

O WSPÓLNOCIE W NAJNOWSZEJ HISTORII POLSZCZYZNY

Profesorowi Stanisławowi Borawskiemu,
Recenzentowi mojego pierwszego wystąpienia naukowego

Pojęcie wspólnoty, ważne dla badań antropologicznych, jest kluczowym zagadnieniem w myśli naukowej Stanisława Borawskiego, który w zaistnieniu ponadlokalnej wspólnoty komunikatywnej widzi warunek *sine qua non* kształtowania się języka literackiego rozumianego jako ponadlokalne (ponadregionalne, ponadplemienne) narzędzie komunikacji¹. Nie sposób nie zgodzić się z tym stanowiskiem, bez względu na charakter prowadzonych badań indywidualnych, mieszczących się bądź to w ramach językoznawstwa wewnętrznego, zewnętrznego, bądź na pograniczu tychże. Istotność roli użytkowników języka i tworzonej przez nich w danym czasie wspólnoty, nawet niewyrażana *expressis verbis*, wpisana jest trwale w myśl lingwistyki diachronicznej, czego dowodzi refleksja poświęcona kompetencji językowej badającego².

Stanisław Borawski w podstawowej dla swej koncepcji historii języka idei wspólnoty komunikatywnej widzi zespół ludzi, kontaktujących się bezpośrednio lub pośrednio, „dzięki posiadaniu [...] języka służącego mu do porozumiewania się w sprawach warunków bytowania, celów, działań, dążeń, zainteresowań, zagrożeń”³. Przyjęcie takiego rozumienia pozwala w definicji dostrzegać, jeśli przyjąć nieterminologiczne, słownikowe i ogólnojęzykowe znaczenia słowa *wspólnota*, przede wszystkim ‘grupę osób mających wspólne pochodzenie, tradycje, wartości lub interesy’ (za znaczeniem 3. w WSJP⁴), ale też ‘odznaczanie się czymś wspólnym’ (znaczenie 2. w WSJP). Pierwsza

¹ S. Borawski, *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, Warszawa 2002, s. 186.

² Zob. np. K. Kleszczowa, *O historycznej ciągłości kompetencji językowej*, [w:] *Tajemnice dynamiki języka. Księga jubileuszowa*, red. A. Janowska, M. Pastuchowa, Katowice 2012, s. 215-230; A. Janowska, M. Pastuchowa, *Niebezpieczna kompetencja*, „Poradnik Językowy” 1995, z. 8, s. 11-19.

³ S. Borawski, *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 31.

⁴ Zob. *Wykaz źródeł i ich skrótów* zamieszczony na końcu artykułu.

z przywołanych definicji słownikowych zdaje się kształtować charakter i kierunek terminologizacji omawianego użycia wyrazu.

Zauważyć jednak należy, że to niejedyny wymiar wspólnotowy, jaki pojawia się w piśmiennictwie naukowym redaktora *Rozpraw o historii języka polskiego*. Językoznawca w formie metarefleksji podnosi kwestię wspólnotowych działań oraz starań akademickiej społeczności historycznojęzykowej, podkreślając, iż zadaniem diachronisty jest wysiłek epistemiczny skupiający się na „dziejach używania języka polskiego wraz z wszelkimi okolicznościami społecznymi, kulturowymi, cywilizacyjnymi i politycznymi, wskazującymi na przyczyny konkretnych stanów rzeczy lub naświetlających przebieg procesu historycznojęzykowego”⁵. Badacz o wspólnotę (ale nie o tożsamość, rzecz jasna!) działań naukowych się upomina, dostrzegając w zintegrowanej społeczności uczonych między innymi podstawę porządkującą proces poznawczy dyscypliny⁶. W tym ujęciu znaczące staje się zatem ‘to, co łączy jakieś osoby lub zbiorowości’ (znaczenie 1. w WSJP), ‘więź, jaką czujemy z innymi’ (ISJP), czyli w omawianej sytuacji – cel, metodologia oraz stan, a nade wszystko obiekt badań konkretnej dziedziny nauki, dookreślające jej *status quo* oraz granice względem innych obszarów wiedzy.

Nadto Stanisław Borawski odnosi się do wspólnoty w szerszym wymiarze (to już trzeci punkt odniesienia), opowiadając się po stronie integracji nauk, a zatem mówi o wspólnocie nie tylko lingwistycznej, ale naukowej w ogóle, zalecając przełamywanie izolacjonizmu językoznawstwa. Zaznacza jednak, że integracja taka nie tworzy się na apel, ale jest „procesem dokonującym się podczas działania poznawczego, w trakcie wykonywania pracy tak zaprogramowanej, by realizowała cele rozleglejsze od indywidualnej ciekawości”⁷.

W kontekście wyżej poczynionych uwag chciałabym w niniejszym opracowaniu skupić się na słowie⁸ i pojęciu *wspólnota*, rozpatrując je na materiale prasowym najnowszej historii polszczyzny, za którą przyjmuję okres od 1945 roku do czasów współczesnych, pozostając w zgodzie z podnoszoną cezurą roku 1945 między innymi w opracowaniu Stanisława Borawskiego (w odniesieniu do potocznej odmiany literackiej języka narodowego jako początek fazy faktycznej demokratyzacji współpracy nad językiem)⁹, w ujęciu Stanisława Dubisza¹⁰ czy w periodyzacji Stanisława Urbańczyka¹¹.

⁵ S. Borawski, *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, s. 169.

⁶ Zob. m.in. *idem*, *Historyk języka w trzech rolach. Esej historiozoficzny o pojęciach sterujących narracją dziejopisarską w językoznawstwie polskim po roku 1945*, „Poradnik Językowy” 2013, z. 7, s. 31-41.

⁷ *Idem*, *Podstawy idei poznawczej...*, s. 16.

⁸ Określenia – słowo, wyraz, leksem, jednostka leksykalna – traktuję w niniejszym opracowaniu synonimicznie, a ich wystąpienie jest tu motywowane względami stylistycznymi.

⁹ S. Borawski, *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, s. 197-198.

¹⁰ S. Dubisz, *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny” 1995, z. 5, s. 69-88.

¹¹ S. Urbańczyk, *Periodyzacja dziejów języka polskiego*, [w:] *idem*, *Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 50-62.

Precyzację granic czasowych podyktowały też narzędzia (korpusy i wyszukiwarki), z których w trakcie analizy korzystałam, tj.: 1) ChronoPress Portal Tekstów Prasowych (ChP¹² – <http://chronopress.clarin-pl.eu>) obejmujący lata 1945-1954; oraz 2) Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP¹³ – <http://nkjp.pl/>), w którego wersji zrównoważonej dominują teksty powstałe po 1990 roku (dające 80% całości), bo te z lat 1945-1990 stanowią jedynie 15% korpusu¹⁴. W związku z tym zestawiono dwa okresy z historii najnowszej polszczyzny, tj. 1945-1954 oraz 1992-2010.

Działaniom przyświecały dwa cele. Pierwszy polegał na ukazaniu określonej temporalnie frekwencji badanego wyrazu oraz typowych dlań kolokacji we wskazanych przedziałach czasowych; uwzględniono też kontekst etymologiczny. Drugi natomiast służył unaocznieniu dokonującej się współcześnie integracji nauk humanistycznych i cyfrowych (por. np. obecne w leksykonie współczesnego humanisty hasło *humanistyka cyfrowa*, ang. *digital humanities*¹⁵), a w interesującym nas wypadku – językoznawstwa i informatyki, budującej wspólnotę świata naukowego, o jaką upominał się autor *Wprowadzenia do historii języka polskiego*, a któremu badania oraz prace edytorskie wyzyskujące narzędzia informatyczne nie były i nie są obce¹⁶.

Wyraz *wspólnota* pojawia się w polszczyźnie stosunkowo późno, choć inne jednostki leksykalne powstałe na bazie tożsamego ze *wspólnotą* prasłowiańskiego źródłosłowu są bogato poświadczane przez teksty średniopolskie. W SL mamy do czynienia z leksemem *wspólność* definiowanym przez łacińskie ‘communio’, a w SWil dwa oddzielne

¹² Korpus powstał w ramach prac konsorcjum naukowego „CLARIN – Polskie wspólne zasoby językowe i infrastruktura technologiczna”. Zawiera fragmenty tekstów prasowych z lat 1945-1954, opracowane językowo pod względem morfosyntaktycznym i uporządkowane chronologicznie; twórcą koncepcji i koordynatorem prac nad korpusem ChronoPress jest A. Pawłowski z Uniwersytetu Wrocławskiego (Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa).

¹³ NKJP tworzą teksty literackie, prasowe, nagrania rozmów, teksty ulotne i internetowe. Dostępne są tu dwie wyszukiwarki korpusowe – Instytutu Podstaw Informatyki PAN (Poliqarp) oraz PEŁCRA, z której korzystano na potrzeby niniejszego opracowania; głównymi wykonawcami NKJP są: M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Łaziński, P. Pęzik i A. Przepiórkowski.

¹⁴ W korpusie pojawiają się też teksty sprzed 1945 r., ale są to teksty literackie. Dane za: R.L. Górski, M. Łaziński, *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 31.

¹⁵ Podejście badawcze znane co najmniej od lat 80. XX w. jako *humanities computing*, we współczesnej postaci pod hasłem *humanistyki cyfrowej* wciąż jest (re)definiowane i uściślane, a przyrastająca liczba publikacji poświęconych objaśnieniu istoty tej dziedziny badań sprawia, jak żartobliwie stwierdza Matthew G. Kirschenbaum, że można już mówić o osobnym, wydzielanym właśnie tematyką (*co to jest humanistyka cyfrowa?*), gatunku tekstu naukowego (por. M.G. Kirschenbaum, *What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?*, „ADE Bulletin” 2010, nr 150, s. 55). Maciej Maryl w 2014 r. pisze o 500 definicjach terminu pojawiających się na stronie <http://whatisdigitalhumanities.com/> i sam w tej dyscyplinie dostrzega sposób na odświeżenie filologii (M. Maryl, *F5: odświeżanie filologii*, „Teksty Drugie” 2014, nr 2, s. 9, 18). Aktualizację strony zakończono w styczniu 2015 r. i obecnie liczy 817 wpisów definiujących humanistykę cyfrową.

¹⁶ Np. S. Borawski, *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszczyńskiego (1867-1895)*, Zielona Góra 2007; *idem*, *Reguła zakonu świętej Klary. Wyrazy graficzne z lokalizacjami wraz z podobizną zabytku i transliteracją*, Zielona Góra 2007.

hasła (*w*)*spólność* (tj. ‘moralna cecha wszelkiej czynności odbywanej razem przez pewną liczbę osób, jedną myślą połączonych; tytuł posiadania czego, gdy rzecz zarówno należy do każdego z członków udział mających’) i (*w*)*spólnota* (1. ‘to wszystko, co jest wspólnem gminie’; 2. ‘komunizm, zasada wspólnego posiadania wszystkiego’), które redaktorzy SW traktują już synonimicznie i przypisują znaczeniu ‘komunizm’ kwalifikator mało używane, co dowodzi postępującej precyzacji i krystalizacji znaczeń leksemu *wspólnota*, jakie ostatecznie wyłaniają się w ciągu XX wieku. Wyodrębniane współcześnie w słownikach znaczenia kwalifikują tematycznie słowo jako określenie 1) relacji międzyludzkich (por. *wspólnota z drugim człowiekiem, z ludźmi*); 2) cech i właściwości materii (por. *wspólnota poglądów, wiary, języka, celów, krwi, marzeń, interesów*); oraz 3) stosunków, grup i organizacji społecznych (por. *wspólnota religijna, narodowa, językowa, klasowa, sąsiedzka*) (za WSJP). Wyras *wspólnota* zaliczyć możemy do słownictwa o charakterze ogólnym, abstrakcyjnym, który próbujemy konkretyzować dzięki dołączanym określnikom. Nie dziwi zatem fakt, że analizowane słowo nie pojawia się w najstarszej warstwie polskiej leksyki, bo ta prymarnie konkretna, mogła wyrażać ideę wspólnoty na przykład dzięki takim jednostkom, jak *rodzina, ród, plemię, Małopoleanie czy bracia*.

Porównajmy teraz częstotliwość, z jaką badany leksem pojawia się w tekstach prasowych powojnia oraz końca XX i początku XXI stulecia. W latach 1945-1954, jak ilustruje wykres 1, obserwujemy najpierw spadek z 42 do 18 poświadczeń, potem niewielką oscylację, a od 1953 roku wyraźny trend wznoszący w zakresie liczby wystąpień leksemu *wspólnota*. Dane liczbowe kształtują się dla poszczególnych lat następująco: w 1945 – 42; 1946 – 32; 1947 – 27; 1948 – 18; 1949 – 38; 1950 – 24; 1951 – 24; 1952 – 37; 1953 – 88; 1954 – 227.

Dla porównania pokażmy także na wykresie 2 szeregi czasowe dla słów *społeczeństwo* i *wspólnota*, które pozostają względem siebie w relacji synonimicznej, przy czym jednak pierwsze ze słów uwypukla głównie społeczny aspekt związku scalającego grupę ludzi, podczas gdy drugie, poza społecznym wymiarem, odsyła nas do istoty więzi łączącej ludzi we wspólnotę (np. w tej funkcji język) oraz dokonywanej z tego punktu widzenia charakterystyki wspólnoty (np. *wspólnota językowa*). W zakresie frekwencji użycia słowa *społeczeństwo* dostrzec można w okresie powojennym trend spadkowy: z 945 poświadczeń w 1945 roku do 319 w 1954 roku.

Czasowy rozkład udziału wyrazu *wspólnota* w materiale prasowym przełomu XX i XXI wieku pokazuje wykres 3¹⁷. Tu zauważalny jest znaczący wzrost częstości wystąpień słowa na 1000 akapitów w latach 1992-1993, a następnie frekwencja spada,

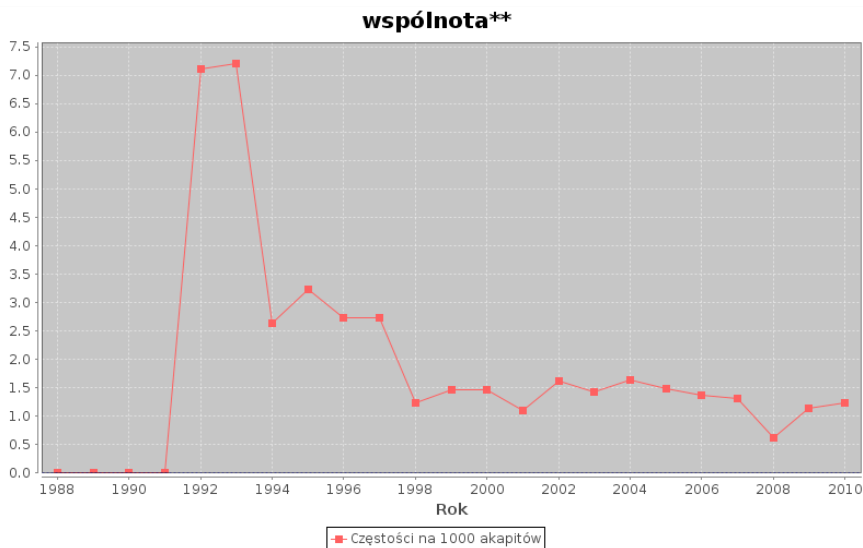
¹⁷ W analizie nie są brane pod uwagę lata 1988-1991, obecne, co prawda, na wykresie wygenerowanym dzięki wyszukiwarce PELCRA, ale tekstowo są słabo reprezentowane (tylko przez 1 akapit).

Wykres 1. Szeregi czasowe (średnia i średnia krocząca) dla słowa *wspólnota* (oprac. graficzne – wyszukiwarka ChP)

Wykres 2. Szeregi czasowe (średnia i średnia krocząca) dla słów *wspólnota* i *społeczeństwo* (oprac. graficzne – wyszukiwarka ChP)

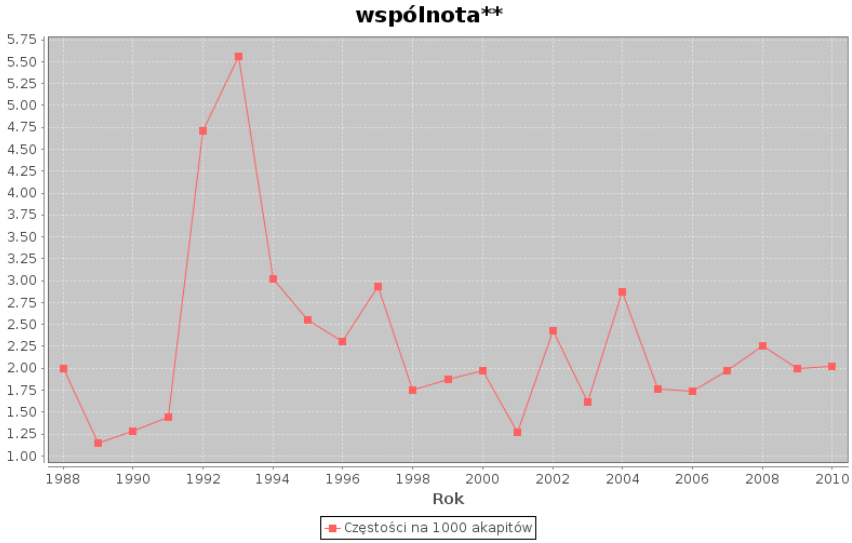

Wykres 3. Szereg czasowy dla słowa *wspólnota* (oprac. graficzne – wyszukiwarka PELCRA w NKJP – korpus zrównoważony, ograniczony do kanału prasowego, tj. dzienniki, miesięczniki, tygodniki oraz inne)

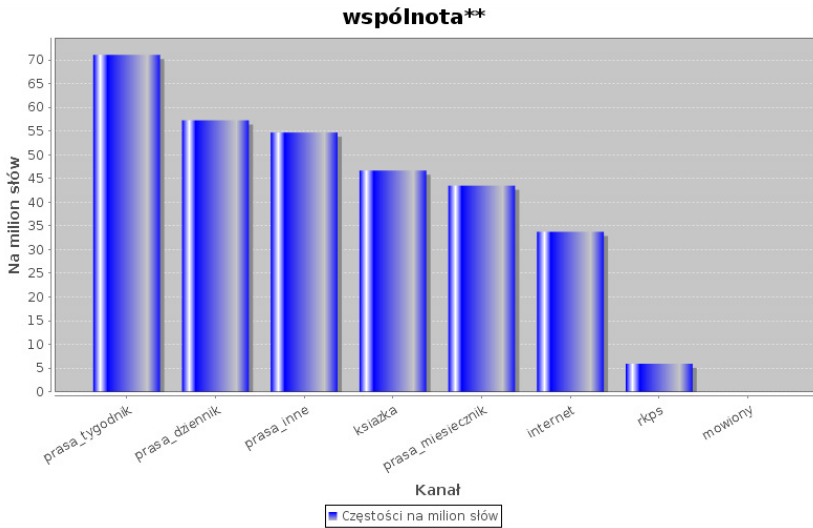
utrzymując się na względnie stałym poziomie od roku 1998 (ok. 1-1,5 wystąpień na 1000 akapitów).

Nieco inaczej rozłożą się momenty zmian, kiedy wyłączmy ograniczenie w postaci kanału prasowego i pod uwagę zostaną wzięte teksty korpusu zrównoważonego bez względu na kanał przekazu, czyli obok kanału prasowego, również uwzględniane będą źródła internetowe, książkowe, rękopiśmienne i mówione. Wówczas wzrost częstości omawianego słowa widoczny jest w roku 1993, a następnie po spadku wzrasta jeszcze w 1997, 2002 oraz 2004 roku (por. wykres 4), przy czym oscylacja po 1993 roku waha się między 1,25 a 3 wystąpienia na 1000 akapitów, a zatem jest nieco wyższa niż w wypadku kanału tylko prasowego. Dzieje się tak przede wszystkim za sprawą medium książkowego i internetowego, co przedstawia wykres 5.

Dla porządku wskaźmy także, że w materiale prasowym lat 1992-2010 słowo *społeczeństwo* pojawia się zdecydowanie częściej, z maksymalnym wskazaniem prawie 14 wystąpień na 1000 akapitów w roku 1992 (czyli dwukrotnie częściej niż leksem *wspólnota*), a po istotnym spadku w 1998 roku (do poziomu niespełna 4) pozostaje w trendzie spadkowym (w 2010 r. – 1,3), frekwencyjnie właściwie zrównując się ze

Wykres 4. Szereg czasowy dla słowa *wspólnota* (oprac. graficzne – wyszukiwarka PELCRA w NKJP – korpus zrównoważony bez ograniczeń co do kanału)

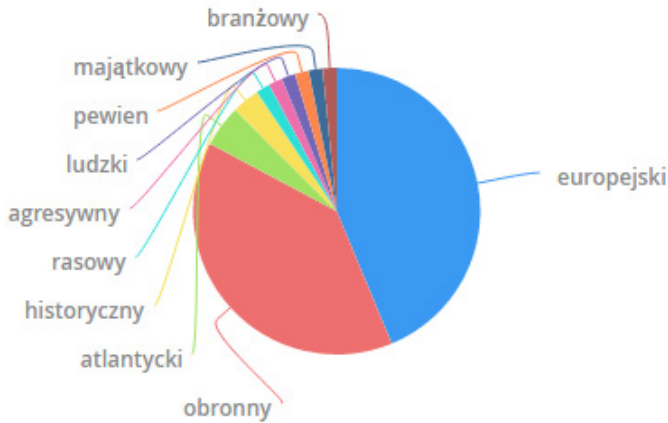
Wykres 5. Profil dla słowa *wspólnota* (oprac. graficzne – wyszukiwarka PELCRA w NKJP – korpus zrównoważony bez ograniczeń co do kanału)

słowem *wspólnota*. Jeśli uwzględnimy korpus zrównoważony, ale nieograniczony do kanału prasowego, wyniki będą podobne – około 12,5 poświadczeń na 1000 akapitów w 1992 roku, a potem trend spadkowy oscylacyjny do roku 2003, następnie tendencja wznosząca do 2009 roku (wtedy prawie 5,5 poświadczeń na 1000 akapitów) i spadek do 2,2 w 2010 roku. Zauważmy jednak, że tę ogólną frekwencję słowa *społeczeństwo* znacząco determinuje kanał internetowy, który przy użyciu wyrazu *wspólnota* zajmował dopiero 6. miejsce, co ilustruje wykres 5¹⁸.

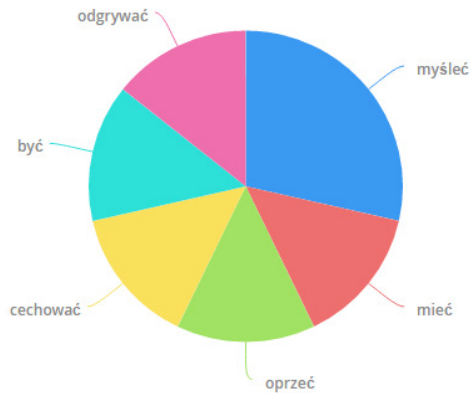
Podsumowując tę część rozważań dotyczącą frekwencji badanego leksemu, należy zauważyć, iż wyraz *wspólnota* jest stale obecny w historii najnowszej polszczyzny, a jego zwiększone liczbowo występowanie to wynik zaistniałej sytuacji zewnątrzjęzykowej, jak na przykład wydarzeń z lat 1953, 1992, 1993, 1997 czy 2004. W dalszym postępowaniu badawczym, które wykracza poza ramy tego artykułu, należałoby ustalić, dlaczego w okresie powojennym spadało występowanie słowa *społeczeństwo*, a rósł udział słowa *wspólnota* (czy to skutek świadomego działania propagandowego rezygnującego z jednoznacznie społecznej unifikacji kryjącej się w semantyce leksemu *społeczeństwo* na rzecz *wspólnoty*, eksponującej, obok związku społecznego, sens więzi międzyludzkich, czy raczej odejście od generalizującego leksemu i zwrot ku precyzyjniejszym określeniom?). Analiza konkretnych kontekstów pozwoliłaby, jak sądzę, wydobyć istotę i przyczynę tej zmiany. Podobnie rzecz ma się z materiałem współczesnym – tu zalecana byłaby konfrontacja kontekstów prasowych poświadczeń wyrazu *wspólnota* z pozostałymi źródłami. Skoro narzędzia informatyczne dają taką możliwość, można by uściślić, jakie konotacje przypisuje się leksemowi w materiale prasowym i czy pokrywają się one z tymi ewokowanymi przez pozostałe kanały przekazu.

Zwróćmy teraz uwagę na językową konceptualizację określanego wyrazem *wspólnota* fenomenu. W tym celu przyjrzymy się typowym dlań połączeniom z określnikiem adnominalnym (przymiotnikiem, imiesłowem, zaimkiem) oraz werbalnym. *Wspólnota* w korpusie ChP łączy się z takimi określeniami adnominalnymi, jak (zob. wykres 6a): *europejska* (38,88% wszystkich wystąpień, w tym jako nazwa własna), *obronna* (34,72%; też jako nazwa własna), *atlantycka* (4,16%; też jako nazwa własna), *historyczna* (2,77%) oraz *duchowa*, *małżeńska*, *rodzinna*, *nasza*, *językowa narodowa*, *słowińska*, *branżowa*, *majątkowa* i inne (na poziomie 1,38%). Natomiast z danych otrzymanych dzięki Kolokatorowi NKJP (dla korpusu zrównoważonego i ograniczonego do kanału prasowego) wynika, że do najczęściej spotykanych określeń *wspólnoty* można zaliczyć: *urzędowa*, *mieszkaniowa*, *małopolska*, *światowa*, *duża*, *społeczna*,

¹⁸ Zdaję sobie sprawę z opisowego i niekompletnego charakteru przedstawianych zestawień liczbowych. Celem jednak ich przywołania jest właśnie pogładowa prezentacja tendencji w zakresie użycia omawianego wyrazu w medium prasowym, z wykorzystaniem wskazanych narzędzi informatycznych obrazująca ich aplikacyjne możliwości w badaniach lingwistycznych.

Wykres 6a. Wykres udziału dla lematu *wspólnota* w łączliwości z przymiotnikami (oprac. graficzne – wyszukiwarka ChP) przy obustronnym kontekście = 1

Wykres 6b. Wykres udziału dla lematu *wspólnota* w łączliwości z czasownikami (oprac. graficzne – wyszukiwarka ChP) przy obustronnym kontekście = 1

*własna, członkowska, powstała, państwowa, niektóra, europejska, żadna, młoda, największa, śpiewacza, prawosławna, połączona, żywa, założona, podhalańska, sąsiedzka, słowiańska, większa, szczególna, wspólna, witowska, parafialna, polonijna, atlantycka, ekumeniczna, zakonna, religijna, lokalna i inne*¹⁹. Porządek tych jednostek został podany

¹⁹ Wykaz kolokacji jest znacznie dłuższy, a przywołano jedynie te związki, których wskazania nie są mniejsze niż 1 na 1000, tzn. że w ich wypadku istnieje tylko jedna szansa na co najmniej tysiąc, że wskazane pary wyrazów występują w zaobserwowanych kontekstach zupełnie przypadkowo.

zgodnie ze wskazaniem wartości chi kwadrat, która „wyraża prawdopodobieństwo tego, że częstotliwość współwystępowania ośrodka kolokacji z danym wyrazem w korpusie nie jest przypadkowa”²⁰, porządkowanie bowiem kolokacji według liczby „współwystąpień słów obniżałoby czytelność wyników, ze względu na dużą liczbę częstych słów”²¹.

Wyraz *wspólnota* użyty z adnominalnym określnikiem pozwala zatem sprecyzować, o jaki typ wspólnotowości piszącemu chodzi. Część z przywołanych związków tworzy nazwy własne, jak *Wspólnota Europejska, Atlantycka, Witowska*. W podanym zestawie współczesnych kolokacji można dostrzec, że uściśleniu ulegają: a) jej wielkość – liczebność (*duża, największa*); b) wielkość – zasięg geograficzny (*światowa, europejska, państwowa, lokalna, parafialna*); c) charakter więzi wspólnoty – ze względu na to, co łączy osoby wchodzące w jej skład (stan posiadania, idee, przekonania, pochodzenie, religia), na przykład *mieszkaniowa, społeczna, prawosławna, religijna, słowiańska, ekumeniczna*; d) charakter więzi wspólnoty – tożsamość członków wspólnoty (np. *śpiewacza, członkowska, sąsiedzka, pokoleniowa* i nieanalizowane tu związki z rzeczownikiem – *wspólnota kogo*).

W zakresie kolokacji z przymiotnikiem (imiesłowem, zaimkiem) obserwujemy liczebny wzrost wyrażanych tymi określnikami wspólnot. Zapomnieniu nie ulegają jednak te obecne w materiale wczesnopowojennym. Zestawienie dowodzi, że mamy do czynienia ze specyfikacją terminologiczną, kiedy określnikiem uściślany jest zakres pojęcia implikowany słowem *wspólnota* (por. np. *wspólnota mieszkaniowa*). Część związków weszła na stałe do zasobu leksyki oficjalnej (urzędowej) polszczyzny. Wciąż aktualnym wymiarem pozostaje również autoidentyfikacja jednostki względem wspólnoty, wyrażana na przykład relacją posesywną: *nasza, własna wspólnota*.

Z kolei związki omawianego słowa z czasownikiem w tekstach prasowych powojnia (zob. wykres 6b) sprowadzają konceptualizację jednostki do stanu istnienia (*być*) i posiadania (*mieć*), ale również wyodrębniania się spośród innych grup (*cechować*). Przypisywane są jej nadto działania typowe dla człowieka (jak *myśleć*). Ten zabieg personifikacji podtrzymują współcześnie poświadczane kolokacje z *verbum*, na przykład *wspólnota (prze)żywa, mówi, tłumaczy, tworzy, zarządza, zaczyna, zapłaci, zdecyduje*. Podmiotowy charakter wspólnoty, jej funkcję agensa zawieszają jedynie takie czasowniki, jak: *założyć, (u)tworzyć (wspólnotę) czy zarządzać (wspólnotą)*.

Wspólnota jawi się zatem jako nieodzowny element ludzkiego życia, który przenika wiele przestrzeni istnienia człowieka. Dzięki niekategorialnym właściwościom wspólnoty człowiek może funkcjonować w kilku jej odmianach, na przykład w rodzinnej,

²⁰ P. Pęzik, *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 269.

²¹ *Ibidem*, s. 268.

mieszkaniowej, religijnej, zawodowej itd. Powoływana jest do życia w celu działania i staje się tym samym sferą ludzkiej aktywności zbiorowej.

We *wspólnocie* pojmowanej jako odrębna (wydzielona z większej całości) część zbiorowości ludzkiej widzi się więc byt zarazem osobny i wspólny, co pozostaje w zgodzie z etymologią opisującego wspólnotę słowa. Pochodzi ono od przymiotnika *wspólny* – od XVI wieku obecnego w znaczeniu ‘należący do dwu lub więcej osób; wykonywany razem z kimś’ (SBo) – który powstał z kolei od *współ*, obecnego bądź w funkcji prefiksu (*w*)*spół-* (np. *współbrat*, *współmieszkaniec*, *współwładność*, *społobżałowany*, *społpijanica*, *społposłaniec* ND; *współbiesiadnik*, *współczynnik*, *współdziedzic*, *współhandlować*, *współhetmanić*, *współkować*, *wspólnik*, *współobywatel*, *współstołownik* SL) lub jako odrębne słowo *wespół*, notowane od XVII wieku, a przez leksykony współczesnej polszczyzny opatrywane kwalifikatorem dawne i/lub książkowe (tak np. już w SD). *Współ-/wespół* są genetycznie wywodzone od wyrażenia przyimkowego **vъz polъ* ‘z połową’²². SStp przywołuje również leksem *wespołek*, ilustrowany materiałem piętnastowiecznym, który używany był w znaczeniu ‘razem, wraz, wspólnie’.

Człon *pół* to polski kontynuant prasłowiańskiego **polъ* oznaczającego ‘jedną z dwu części, połowę, połowę powstałą, jak sugerowałby rdzeń praindoeuropejski *(s)*pel-*, w wyniku łupania, rozszczepiania, odłupywania czy odrywania, co pozwala w analizowanej części dostrzegać pierwotne znaczenie ‘odłupany od czegoś kawałek, oddzielona część’, a potem – od XV wieku – ‘jedna z dwu równych lub zbliżonych wielkością części’ (za SBo).

We współczesnym postrzeganiu *wspólnoty* jako wyrazu i pojęcia nieczytelny zdaje się już „połowiczny” sens jej pochodzenia, choć przypomnijmy, że w wielu wypadkach podejmowane dziś gremialnie decyzje zapadają bezwzględną większością głosów (tzw. absolutną), co zakłada właśnie niewiele ponad połowę (to 50% głosów + ok. 1 głos). Wciąż trwały pozostaje natomiast wątek wspólnego działania (razem we *wspólnocie*) i odrębności od innych *wspólnot* (oddzielnie wobec pozostałych *wspólnot*).

Wykaz źródeł i ich skrótów

- ChP – *ChronoPress*, <http://chronopress.clarin-pl.eu> [dostęp 10.03.2017].
 ISJP – *Inny słownik języka polskiego*, red. M. Bańko, t. 1-2, Warszawa 2000.
 ND – Trotz M.A., *Nowy dykjonarz to jest Mownik polsko-niemiecko-francuski*, Lipsk 1764.
 NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, 2008-2012, <http://nkjp.pl/> [dostęp 10.03.2017].
 SBo – Boryś W., *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
 SD – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1-11, Warszawa 1958-1969.

²² Etymologiczny związek ze słowem *pół* wykazują także: *społeczeństwo*, *spółka* czy dawne *spółem*, *(po)spółu*.

- SL – Linde S.B., *Słownik języka polskiego*, t. 1-6, Lwów 1807-1814.
- SStp – *Słownik staropolski*, red. S. Urbańczyk, t. 11, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953-2002.
- SW – Karłowicz J., Kryński A., Niedźwiedzki W., *Słownik języka polskiego*, t. 1-8, Warszawa 1900-1927 (tzw. *Słownik warszawski*).
- SWil – *Słownik języka polskiego*, red. A. Zdanowicz i in., t. 1-2, Wilno 1861 (tzw. *Słownik wileński*).
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Żmigrodzki, <http://wsjp.pl/> [dostęp 10.03.2017].

Bibliografia

- Borawski S., *Historyk języka w trzech rolach. Esej historyzoficzny o pojęciach sterujących narracją dziejopisarską w językoznawstwie polskim po roku 1945*, „Poradnik Językowy” 2013, z. 7, s. 31-41.
- , *Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii*, [w:] *Rozprawy o historii języka polskiego*, red. S. Borawski, Zielona Góra 2005, s. 13-61.
- , *Reguła zakonu świętej Klary. Wyrazy graficzne z lokalizacjami wraz z podobizną zabytku i transliteracją*, Zielona Góra 2007.
- , *Słownictwo potoczne listów Zygmunta Miłkowskiego do Juliana Łukaszewskiego (1867-1895)*, Zielona Góra 2007.
- , *Wprowadzenie do historii języka polskiego*, Warszawa 2002.
- Dubisz S., *Rozwój współczesnej polszczyzny*, „Przegląd Humanistyczny” 1995, z. 5, s. 69-88.
- Górski R.L., Łaziński M., *Reprezentatywność i zrównoważenie korpusu*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 25-36, http://nkjp.pl/settings/papers/NKJP_ksiazka.pdf [dostęp 10.03.2017].
- Janowska A., Pastuchowa M., *Niebezpieczna kompetencja*, „Poradnik Językowy” 1995, z. 8, s. 11-19.
- Kirschenbaum M.G., *What Is Digital Humanities and What's It Doing in English Departments?*, „ADE Bulletin” 2010, nr 150, s. 55-61, <https://mkirschenbaum.files.wordpress.com/2011/03/ade-final.pdf> [dostęp 24.03.2017].
- Kleszczowa K., *O historycznej ciągłości kompetencji językowej*, [w:] *Tajemnice dynamiki języka. Księga jubileuszowa*, red. A. Janowska, M. Pastuchowa, Katowice 2012, s. 215-230.
- Maryl M., *F5: odświeżanie filologii*, „Teksty Drugie” 2014, nr 2, s. 9-20.
- Pęzik P., *Wyszukiwarka PELCRA dla danych NKJP*, [w:] *Narodowy Korpus Języka Polskiego*, red. A. Przepiórkowski, M. Bańko, R.L. Górski, B. Lewandowska-Tomaszczyk, Warszawa 2012, s. 253-273.
- Urbańczyk S., *Periodyzacja dziejów języka polskiego*, [w:] *idem, Prace z dziejów języka polskiego*, Wrocław 1979, s. 50-62.

O *wspólnocie* w najnowszej historii polszczyzny

Streszczenie: Artykuł dedykowany Stanisławowi Borawskiemu odwołuje się do *wspólnoty* – kluczowego pojęcia w myśli badawczej Profesora (historiozoficznej: *wspólnota komunikatywna*; metanaukowej: *wspólnota historyków języka*; zintegrowana *wspólnota badawcza*). Autorka skupiła się na słowie i pojęciu *wspólnota*, które zaprezentowała z wykorzystaniem narzędzi informatycznych, tj. korpusu ChronoPress i Narodowego Korpusu Języka Polskiego z wyszukiwarką PELCRA, ze szczególnym uwzględnieniem okresów 1945-1954 oraz 1992--2010. Analizie przyświecały dwa cele. Pierwszy polegał na ukazaniu określonej temporalnie frekwencji badanego wyrazu oraz typowych dłań kolokacji we wskazanych przedziałach czasowych; uwzględniono też kontekst etymologiczny. Drugi natomiast służył unaocznieniu dokonującej się współcześnie integracji nauk humanistycznych i cyfrowych.

Słowa kluczowe: Stanisław Borawski, historia języka, *wspólnota*, humanistyka cyfrowa

About *Community* in the Modern History of the Polish Language

Summary: The article dedicated to Stanisław Borawski refers to the *community*, the key notion in the academic works of Professor (in his historiosophy i.e. *communicative community*; in his metascientific approach i.e. the community of language historians and integrated, multidisciplinary academic community). The author focuses on the word and concept of *community* that is presented with the use of IT tools, such as ChronoPress and the National Corpus of Polish with the search engine PELCRA. Especially two periods 1945-1954 and 1992-2010 were compared. The analyses were motivated by two goals. First aim was to present the temporally defined frequency of studied word and its typical collocations. The etymological context was also taken into consideration. The second aim was to show the ongoing integration of humanities and IT studies.

Keywords: Stanisław Borawski, historical linguistic, community, digital humanities